

קבוצת הדרכת הורים לנשים שורדות עבדות וסחר בבני אדם

תקציר

במאמר זה נציג התערבות קבוצתית פסיכוחינוכית בת תשעה מפגשים לאימהות במעבר בין-תרבותי, שקיימנו בין החודשים פברואר-אפריל 2018 במרכז הארצי לטיפול בשורדי עבדות וסחר בבני אדם, המופעל על ידי מסיל"ה¹. ההתערבות התקיימה כחלק ממכלול השירותים המוצעים במסגרת המרכז.

אוכלוסיית היעד של הקבוצה הייתה אימהות לפעוטות (גילאי 2-4), מבקשות מקלט ממזרח-אפריקה (אתיופיה ואריתריאה), חסרות מעמד אזרחי, אשר שרדו את מחנות העינויים בסיני. נשים אלו חשופות לבעיות, דיכוי ומצוקה בהיבטים שונים - חברתיים ונפשיים - ולאילו השפעה מכרעת על המשאבים השונים העומדים לרשותן במסגרת אימהותן. נוסף על כך, נשים אלו מתמודדות עם האתגר של גידול ילדיהן במסגרת המעבר הבין-תרבותי שהן וילדיהן מצויים בו, לנוכח ההבדלים בדפוסי המשפחה ובשיטות החינוך בין אלו הנהוגים בתרבויות המוצא לבין אלו הקיימים בתרבות הישראלית.

מטרותיה של ההתערבות היו הקניית ידע וכלים מיטיבים לחינוך ילדים במציאות הישראלית, וכן מתן תמיכה רגשית למשתתפות, לרבות כינון תחושת שייכות לקהילה, יצירת רשתות תמיכה חברתיות וחיזוק הקשרים בינן לבין צוות המרכז. ההתערבות הקבוצתית נמצאה מועילה, ואכן השיגה בהצלחה את מרבית מטרותיה. לבסוף, אנו מציעות כמה המלצות והצעות לשיפור בהתערבויות הקבוצתיות הבאות.

1 מרכז סיוע וטיפול לקהילה הזרה, עיריית תל-אביב-יפו.

דליה שסטצקי - הנחתה את הקבוצה במסגרת פרקטיקום קבוצות, לקראת ההסמכה ל-MA בעבודה סוציאלית בתכנית ההשלמות, אוניברסיטת תל-אביב. daliasy@gmail.com

הדס צוקרט, MSW - דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל-אביב, עו"ס נשים וראש צוות במרכז הארצי לטיפול בשורדי עבדות וסחר בבני אדם, מסיל"ה. hadaszuq@gmail.com

סקירת ספרות אוכלוסיית היעד ומאפייניה

אוכלוסיית היעד של הקבוצה היא אימהות לפעוטות (גילאי 2-4), מבקשות מקלט ממזרח-אפריקה (אתיופיה ואריתריאה), אשר שרדו את מחנות העינויים בסיני. אימהות אלו נמצאות במעבר בין-תרבותי, והבנת מאפייניהן והרקע שהן מגיעות ממנו משמעותית לצורך מתן מענה מרבי לצרכים השונים שלהן.

בהתבוננות במאפייניה של קהילת נשים זו, **כנשים, מבקשות מקלט, שורדות מחנות העינויים בסיני, חסרות מעמד אזרחי ומתמודדות עם מצוקה כלכלית**, נראה כי כמעט כל מרכיב בזהותן מגלם בתוכו קשיים ובעיות בממדי חיים שונים: הפרטני, החברתי, התרבותי וכן המדיני והפוליטי (מסיל"ה, 2017; רבינוביץ', 2010; Ghebregziabher & Motzafi-; 2015). Haller,

מסגרת מושגית מארגנת המתאימה להבנת מכלול מצבי החיים של נשים אלו היא תיאוריית הצטלבות מיקומי שוליים (Intersectional theory) (קרומרנבו וקומם, 2012). תיאוריה זו בוחנת נשים הנתונות למצבי שוליות שונים, מתייחסת לקשרים בין מצבים אלו ומנתחת אותם ובכך מסייעת להבין את הדיכוי שהן חשופות לו ואת ריבוי מצבי המצוקה והבעיות שמהם הן סובלות. להלן תיאור ה"מיקומים" השונים שנשים אלו נמצאות בהם: ראשית, אלו נשים שנחשפו לנסיבות חיים טראומטיות ולמצבים מתמשכים של מתח נפשי. הן מהגרות שנמלטו ממדינות מוצאן על רקע מאבקים פוליטיים או רדיפות, וחלקן נחשפו עוד טרם הגירתן לעוני קשה, התעללות ואלימות (Nakash et al., 2015). כמו כן, המסעות הרגליים הארוכים שעברו בדרךן לארץ היו כרוכים בקשיים פיזיים ומנטליים. מרביתן היו חשופות לתנאי רעב, פציעות ומכשולים נוספים ורבות מהן חוו אובדן של קרובים שלא שרדו את הדרך (א.ס.ף, 2017; Nakash et al., 2015).

מלבד אלה, נשים אלו שרדו את מחנות העינויים בסיני. בדרךן לישראל, הן נכלאו על ידי מתווכים ומבריחי גבול במחנות עבדות שהופעלו על ידי שבטים בדואים ועברו מסכת עינויים והתעללויות קשות במטרה להוציא מהן כסף - נוסף על זה ששולם למבריחים. העינויים כללו הכאה; כבילה;

צילום: Leyland Cecco עבור www.thedailybeast.com/new-report-exposes-trafficking-rings-in-egypts-sinai

מביקשי המקלט והן בתוך החברה הישראלית. כדי לשרוד בארץ זרה ללא מעמד וללא זכויות, הן נאלצות לעתים להיכנס למערכות יחסים כפופות - אם בגלל חובות הכופר המוטלות על כתפיהן או עקב הקושי היומיומי לשרוד ולקיים את עצמן. מערכות יחסים אלה עלולות להיות בעלות ממד של ניצול ופוגעניות (א.ס.ף, 2016; רל"א, 2016).

תיאוריית הצטלבות מיקומי שוליים מאפשרת לנו לראות נשים אלה כמגלמות כמה מצבי שוליים המצטלבים זה בזה ויוצרים מצבי שוליות ייחודים, שהשפעתם הכוללת גדולה יותר מהשפעת סכום מצבי הדיכוי. אלו מקבעים את מיקומן בתחתית הפירמידה החברתית, הפוליטית, הכלכלית, המגדרית והמעמדית בישראל

ומותירים אותן חשופות לדיכוי ולמצוקה רבה כמעט בכל היבטי חייהן (מוצפי-האלר, 2007; קרומר-נבו וקומם, 2012). הבנת מגוון הבעיות שלהן דרך יחסי הגומלין שבין רכיבי זהותן השונים מעקרת את האחריות הבלעדית שלהן על מצבן ומאפשרות פרשנות חברתית-ביקורתית על חייהן. כמו כן, התבוננות כזו יכולה לשפוך אור על מנעד האפשרויות לשינוי העומדות בפניהן ועל הדרכים שבהן ניתן לקיים התערבויות יעילות ומועילות (קרומר-נבו וקומם, 2012). קיימות כיום עדויות רבות לכך שאירועי החיים הטראומטיים המצטברים שעברו נשים אלו מתווספים למצוקות הפליטות, הזרות והיעדר ההגנה שחווים מבקשי מקלט

בדרך כלל ומגבירים את הסיכון להגיע למצבי מצוקה פיזיים ונפשיים קשים כגון דיכאון, חרדה ופוסט-טראומה מורכבת. אוכלוסייה זו מדווחת על תסמינים רבים כגון פלשבקים, מחשבות טורדניות, כאבים פסיכוסומטיים, סיטי לילה, דיסוציאציה ועוד (א.ס.ף, 2017; גדרון, 2014; הקר וכהן, 2012; הרמן, 1994; רל"א, 2016; Nakash et al., 2015; Ilan, 2016). לצד הבעיות הנפשיות, רבות מנשים אלו סובלות מבעיות רפואיות קשות הייחודיות

מניעת שינה, מזון ומים; הצלפות; שריפת העור; השפלות וביזוי מיני; אונס ועוד (א.ס.ף, 2017; הקר וכהן, 2012; רל"א, 2016; Nakash et al., 2015). עם הגיען לארץ, מרביתן נכלאו במתקני כליאה לתקופות ארוכות. מחקרים מצביעים על כך שכליאה מתווכת את הקשר שבין חשיפה לאירועים טראומטיים למצוקה נפשית, ושכלכליאת ניצולי חוויות טראומטיות ישנן השלכות נפשיות וגופניות מרחיקות לכת, ולעתים אף בלתי הפיכות (גדרון, 2014; Nakash et al., 2015; Rabkin, 1993).

מבחינת מדיניות וחקיקה, מעמדן האזרחי של נשים אלו כיום הוא של מבקשות מקלט, ובקשתן להכרה כפליטות טרם הוכרעה (זעירא

ומשה, 2015). ישראל, החתומה על אמנת הפליטים של האו"ם, נוקטת כיום במדיניות אי-הרחקה זמנית בנוגע למבקשי מקלט מאריתריאה. הם מקבלים "רישיון שחרור בתנאים מגבילים" שעליהם לחדש מדי חודש-חודשיים (דו"ח מבקר המדינה, 2018). מצב ביניים זה מותיר נשים אלו ללא גישה למרבית הזכויות האזרחיות הבסיסיות. בהיעדר אלו, בנוסף למחסור בשירותי שיקום ותמיכה ייעודיים, הן חשופות לפגיעות נוספות ולמצוקה קיצונית (דרורי-אברהם, 2016; מסיל"ה, 2017; צוקרט, 2015; קורין-לנגר ונדן, 2012).

מבחינה תעסוקתית, מעמדן הזמני של הנשים אינו מתיר להן אישורי עבודה רשמיים וקיים חוסר בהירות סביב מדיניות

ההעסקה שלהן. מצב זה מותיר אותן עם ביטחון תעסוקתי נמוך, מצוקה כלכלית וחשיפה לניצול, תנאי עבודה קשים ופיטורים שלא כחוק על ידי מעסיקהן (א.ס.ף, 2017; הקר וכהן, 2012; מסיל"ה, 2017; Ghebrezghiabher & Motzafi-Haller, 2015).

כנשים, נראה כי קבוצה זו, של שורדות מחנות העינויים, ראויה לתשומת לב מיוחדת, שכן הן מטרה קלה יותר לניצול ולפגיעה - הן בתוך קהילת

**נשים אלו שרדו את
מחנות העינויים בסיני.
בדרךן לישראל, הן נכלאו
על ידי מתווכים ומבריחי גבול
במחנות עבדות שהופעלו על ידי
שבטים בדואים ועברו מסכת
עינויים והתעללויות קשות
במטרה להוציא מהן כסף**

להן, כתוצאה מהעינויים בסיני, כגון בעיות אורתופדיות, כאבים כרוניים, בעיות גינקולוגיות ותשישות (צוקרט, 2015; רל"א, 2016).
ראוי לציין כי במקביל לנרטיב הדומיננטי בספרות המחקרית, המדגיש לרוב את הטראומה, הייאוש ומצבי המצוקה שמבקשי המקלט מצויים בהם, קיים גם גוף מחקרי המתמקד באלמנטים של החוסן הנפשי והצמיחה של אוכלוסייה זו. מחקרים אלו מתמקדים בבחינת הגורמים הנפשיים והפיזיים שאפשרו להם להצליח לשרוד ולהתמודד עם תנאי החיים הקיצוניים, ביניהם אסטרטגיות התמודדות קוגניטיביות, תמיכה מעשית ורגשית מהסביבה החיצונית, אמונה דתית ועוד (Lavie-Ajayi & Slonim-Nevo, 2017; White, 2004).

החשיבות של סקירת מאפייני החיים של נשים אלו היא ביכולתה להאיר את יכולת ההתמודדות שלהן ואת הדינמיקות והמורכבות שהקבוצה התנהלה בהן. כמו כן, ניכר כי למצבי השוליים ולהשלכותיהם הנפשיות יש השפעה מכרעת גם על אופיין של אימהות אלו, פנייתן הפיזית והנפשית לילדיהן ויכולתן להעניק להם את מלוא צורכיהם ההתפתחותיים. ואכן, ממחקרים עולה כי רבים מההורים מבקשי המקלט בישראל מתקשים להעניק לילדיהם סביבה מיטבית להתפתחות תקינה - הן בשל הקושי להתפרנס ולהתמודד עם קיום הצרכים הראשוניים והן בשל מצבם הנפשי (דביר, אלוני והררי, 2010). כך למשל, בראיונות שנערכו עם אימהות מבקשות מקלט הן דיווחו באופן כמעט גורף על רמת אנרגיה נמוכה, הרגשה תמידית של חוסר אונים וכאבי ראש תכופים. כתוצאה מכך, הן אינן הולכות לעבודה ומזניחות את הילדים

ואת משק הבית (דרורי-אברהם, 2016).
נוסף על כך, לרוב אימהות אלה נמצאות בישראל בגפן וחסרות את התמיכה החברתית והמשפחתית לגידול הילדים שהייתה חלק דומיננטי מחייהן בעבר (Simons, Lorenz, Wu & Conger, 1993). הריחוק מהבית ומהמשפחה גורם הן להיעדר דמויות נשיות מדריכות (אם, אחות גדולה) שינחו אותן כיצד לנהוג בילדיהן וידריכו אותן כאימהות, והן לצורך שלהן לגלם עבור ילדיהן את שלל התפקידים שבעברן מילאה המשפחה המורחבת (פרקר ופלד, 2011). נראה כי ממדי הלחץ המרובים, הקונקרטיים והנפשיים, שיש על אימהות אלו פוגעים בשני מרכיבים עיקריים:

הפניית - המשאבים הרגשיים הדרושים לגידול הילדים, והכשירות - המיומנויות, היכולות והאמצעים העומדים לרשות ההורה במעשה החינוכי (דביר, אלוני והררי, 2010).

תוצר לוואי נוסף שיש לפגיעה ביכולות ההוריות בקרב אוכלוסייה זו הוא השפעה מזיקה על הילדים. מחקרים מראים כי לסימפטומים פוסט-טראומטיים אצל הורים יש השפעות מזיקות משמעותיות על מצבם הרגשי של ילדיהם, וכי ילדיהן של אימהות מבקשות מקלט סובלים יותר מתחלואה גבוהה, תזונה לקויה ועיכובים התפתחותיים ורגשיים בהשוואה לשאר האוכלוסייה (א.ס.ף, 2017; Li et al., 2010; Ilan, 2016).

כאמור, כמהגרות, משתתפות הקבוצה מצויות במעבר בין-תרבותי - בין תרבות מסורתית וקולקטיביסטית לבין התרבות המערבית, שאותה פגשו לראשונה בישראל. הכניסה לחברה ולתרבות שונה היא אירוע משמעותי מאוד למשפחה. פעמים רבות היא מערערת את תפקידי ההורות המסורתיים ולעתים מצריכה שינויים משמעותיים בסגנונות ההורות, בדפוסי ההתקשרות המשפחתיים ובדרכי החינוך הדומיננטיות (דביר, אלוני והררי, 2010; דרורי-אברהם, 2016; מאיר וסלואן, 2016; שמר, 2010; Khawaja & Milner, 2012).

כך לדוגמה, מתוך עבודה קבוצתית עם אימהות שהיגרו מאתיופיה עולה כי תפיסתן הבסיסית את תפקידי ההורות שונה בתכלית מזו הישראלית. כלים תרבותיים רבים שבהם עשו שימוש לחינוך הילדים בארץ המוצא שלהן איבדו מכוונם במעבר לחברה הישראלית: הישענות על היררכיה

חברתית ברורה, כוחה של השתייכות קבוצתית, דרכי ענישה וקביעת גבולות (שמואל, 2009). כמו כן, אימהות השייכות לאוכלוסיית היעד של הקבוצה במסיל"ה, וכן נשות המקצוע העובדות עמן, מדווחות כי הן חסרות ידע פרקטי ושמיש על אודות דרכי החינוך המקובלות בישראל וכלים אפשריים לשימוש בהן (צוקרט, 2015).

כל אלו מובילים פעמים רבות לקונפליקטים ולתחושות תסכול ומצוקה בקרב האימהות, המתקשות לגשר על הדואליות התרבותית שהן עצמן מצויות בה ועל הפערים שבין התפיסות התרבותיות שלהן את תפקידי ההורות לבין החינוך שילדיהן חווים במסגרות בישראל (מאיר וסלואן, 2016). לכך ישנה השפעה ניכרת על הילדים, המביעים לעתים קרובות חוויות של בלבול בכל הנוגע להגדרה עצמית וזהות אישית ותרבותית וקשיים להשתלב ולתפקד במרחב חדש ותובעני (דביר, אלוני והררי, 2010).

התערבויות קבוצתיות בתחום

המרחב הטיפולי הקבוצתי הוכח במחקרי תוצאה רבים כצורה יעילה ביותר של טיפול. הוא נמצא לפחות שקול בערכו לטיפול הפרטני ביכולתו להביא להטבה משמעותית אצל המטופל, ובממדים מסוימים - כגון זמן ומשאבים - אף להיות משמעותי ויעיל יותר (יאלום ולשץ, 2006). מהספרות עולה כי בעשורים האחרונים יש עלייה בכמות הטיפולים הקבוצתיים המיועדים לטיפול בטראומות הגירה ופליטות. במקביל, יש צמיחה בתיעוד, בכתיבה ובמחקרים בתחום זה (Blackwell, 2005; Drozdek & Wilson, 2004; Klein & Schermer, 2000; Tucker, 2011).

יש לציין כי עבודה קבוצתית מומלצת גם בהינתן פער שפתי בין משתתפי הקבוצה לבין המנחים, וכי מקובל להנחות קבוצה בשיתוף עם מתורגמן (ובלבד שזהו מתורגמן קבוע ולא מתורגמנים מתחלפים), ובמקרה הצורך אף עם יותר ממתורגמן אחד (אך לא יותר משלושה) (Drozdek & Wilson, 2004).

ישנה תמיכה מחקרית ותיאורטית לחשיבות הייחודית שיש למרחב הטיפולי הקבוצתי במקרה של נשים ואימהות שורדות סחר ועינויים. חוקרים שונים מסכימים כי הנגשה של מגוון מקיף של טיפולים ייעודיים, כגון טיפולים אינדיבידואליים וקבוצתיים, מובילה להקלה ממשית בסימפטומים של פגיעות

פוסט-טראומטיות מורכבות של שורדי עינויים וסחר (רל"א, 2016). פרקר ופלד (2011), גורסות כי תמיכה באימהות שורדות סחר ועינויים מחייבת יצירת מרחבים טיפוליים קבוצתיים, שבהם תתאפשר הקשבה לנשים על כל ממדי האימהות השונים שלהן - כגון חיים בעוני, היעדר מקורות תמיכה, השפעות מסלול הסחר, אימהות במדינה זרה ועוד.

מכל אלו עולה כי תכניות התערבות קבוצתיות לנשים ולאימהות שסבלו מאירועי חיים טראומטיים ונמצאות במעבר בין-תרבותי הן יעילות ומיטיבות עם המשתתפות בקבוצה. אכן, נראה כי בשטח החלה בשנים האחרונות התבססות משמעותית של התערבויות קבוצתיות למשפחות מהגרות ומבקשות מקלט, המוכוונות לספק הן כלים פסיכוכימיקים רגשי-תרבותיים והן מענה תמיכתי וטיפולי דינמי (דרורי-אברהם, 2016; שמר, 2010). ראשית, במסיל"ה מתקיימות בשבע השנים האחרונות כשש קבוצות הדרכת הורים בשנה (למהגרי עבודה ולמבקשי מקלט), שמטרתן להקטין את שיעור הילדים החיים בנסיבות משפחתיות הפוגעות ברווחתם, אשר חשופים להתעללות ולהזנחה פיזית ובריאותית ונמצאים בסיכון התפתחותי (ש. בוארון, קומוניקציה אישית, פברואר 2018). כמו כן, בשנים האחרונות נפתחו בעמותת א.ס.ף (ארגון סיוע לפליטים) כמה פרויקטים וקבוצות תמיכה טיפוליות ייעודיות לאימהות חדי-ההורות אריתריאיות. עדויות של משתתפות בקבוצות אלו היו חיוביות, וניכר כי ההשתתפות בקבוצה ייעודית כזו סייעה להעצמתן ולחיזוק תחושות של שייכות ותקווה (דרורי-אברהם, 2016).

**תמיכה באימהות שורדות
סחר ועינויים מחייבת יצירת
מרחבים טיפוליים קבוצתיים,
שבהם תתאפשר הקשבה לנשים על
כל ממדי האימהות השונים שלהן
- כגון חיים בעוני, היעדר מקורות
תמיכה, השפעות מסלול הסחר,
אימהות במדינה זרה ועוד**

עליה במפגש הבין-תרבותי ולאופן שהם עשויים להשפיע על הבנתה את הלקוח, את בעייתו ואת הקשר הטיפולי (Yan & Wong, 2005), וכן בתחושת נוחות כלפי השוני שבניה לבין לקוחותיה במונחים של גזע, אתניות, מגדר ונטייה מינית (Sue & Sue, 2008).

ידע תרבותי הוא ידע משלושה סוגים: (א) ידע תיאורטי כללי בנוגע למושגים כמו רב-תרבותיות, אתניות, תרבות, יחסים בין קבוצות, יחסי רוב-מיעוט ומעמדם של מיעוטים (Green, 1999); (ב) ידע ספציפי יותר, הכולל נושאים הקשורים בדמוגרפיה ובהיסטוריה של יחסי הכוחות בין קבוצות שונות בחברה והקשור לשונות התרבותית הייחודית למדינה מסוימת (Sue et al., 1982; Sue & Sue, 2008); (ג) ידע ספציפי על קבוצות מסוימות, הכולל היסטוריה, נורמות, מאפיינים תרבותיים מסורתיים, ערכים, דפוסי תקשורת ייחודיים לקבוצה זו, התנהגויות, כוחות, עמדות ודפוסי חיפוש עזרה וקבלתה (Green, 1999; NASW, 2001). נוסף על אלה, לעובדת הסוציאלית אמור להיות ידע על החסמים המוסדיים המונעים מלקוחות מקבוצות שונות להשתמש בשירותים חברתיים ובשירותי בריאות הנפש (Sue & Sue, 2008).

מיומנויות תרבותיות הן המרכיב המעשי של הכשירות התרבותית, והן באות לידי ביטוי ביישום המודעות והידע בפרקטיקה של העובדת. בין המיומנויות ניתן למנות התמודדות עם חסמים לתקשורת בין-תרבותית ושימוש בתקשורת פתוחה, הכוללת חשיפה עצמית (Lum, 2011); היעזרות ושימוש אפקטיבי במערכות התמיכה ה"טבעיות" של צרכן השירות (NASW, 2001); הערכת צרכני השירות, המביאה בחשבון את "המודל המסביר" האישי והתרבותי שלהם; ויכולת של העובדת להתאים התערבויות להיבטים התרבותיים שלהן (Green, 1999). כמו כן, הן כוללות אסטרטגיות וטכניקות שהשימוש בהן נפוץ גם עם קבוצת הרוב, כגון סגור והעצמה (NASW, 2001).

3. גישת הכוחות בעבודה סוציאלית - גישת הכוחות מעמידה כרעיון המרכזי את ההתמקדות בכוחותיו ובחזקתו של הפונה ומבטאת את האמונה ביכולתו להשתנות ולשפר את מצבו. ההתערבות המקצועית במסגרת גישה זו בנויה על התייחסות לכוחות שיש בכל אדם ועל שימוש בהם כמשאבים העומדים לרשותו (כהן, 2000). במסגרת של עבודה עם משפחות מהגרות, ההתערבות פועלת מתוך אמונה בכוחותיהם של ההורים לחולל תהליכי שינוי אשר יובילו את משפחתם לחיים טובים, בטוחים ומפתחים בארץ חדשה (שמו, 2010).

תיאור מהלך המפגשים

משתתפות הקבוצה הגיעו בשעות אחר הצהריים, מרביתן מלוות בילדיהן. הילדים הוזמנו על ידי המתנדבות לחדר השני, שם עסקו בפעילויות שונות. המפגשים נעו לרוב בין שני צירים מקבילים: חלק הארי התמקד במתן ידע קונקרטי על חינוך וגידול ילדים, בעוד חלקים אחרים הוקדשו לעיבוד חוויית ההורות ויצירת שיח על דילמות בנושא אימהות, עם דגש על המעבר הבין-תרבותי. מרבית המפגשים החלו בסבב שבו הוזמנו הנשים לדבר על מחשבות, שאלות ותובנות שעלו בעקבות המפגש הקודם. כמו כן, נערכה חזרה קצרה על תוכני המפגש הקודם. העברת התכנים נעשתה באמצעות מגוון טכניקות (מילוליות, משחק תפקידים ועוד). כל מפגש הסתיים בסיכום ובהזמנה לשאלות ולתובנות נוספות מצד המשתתפות. המפגש האחרון היה ייחודי וחגיגי, ובמהלכו הועבר "חידון סיכום" על תוכני הקבוצה. בתום המשחק התקיים סבב סיכום והערכה, והנשים הוזמנו לספר על תחושותיהן בקבוצה, לתת משוב על התכנים וההנחיה ולהעלות כל נושא שרצו לשתף. כל זאת במקביל לאכילת אינג'רה (מאכל מסורתי). לבסוף, כל משתתפת קיבלה תעודת סיום מודפסת.

נרצה להרחיב על אודות חלקים בהתערבות שחרגו מהתכנית המקורית, התקיימו באופן ספונטני או הוכנסו כשינויים במערך המקורי במהלך הקבוצה. לתפיסתנו, רגעים אלו היו משמעותיים לא פחות מאלו המתוכננים, שכן הם מעידים על הקשבה לצרכים, גמישות והתאמה להתנהלות ולדינמיקה הקבוצתית הייחודית. כמו כן, בחלקים אלו התאפשרה העלאת תכנים ורגשות מעמיקים ומשמעותיים מצד המשתתפות. דוגמה לכך היו "ההתערבויות החמות" שהוספו למפגשים החל מהמפגש החמישי, ובעזרתן ביקשנו

הצגת ההתערבות שבוצעה פרטים כלליים

קבוצת האימהות שהנחינו התקיימה במרכז הארצי לטיפול בשורדי עבדות וסחר בבני אדם במסיל"ה (להלן: "המרכז"), בדרום תל-אביב (אזור מגוריהן של מרבית הנשים), כחלק ממכלול השירותים המוצעים במסגרת המרכז (שיחות טיפוליות, פעילויות חברתיות, סגור ותיווך, ועוד). הקבוצה התקיימה בחודשים פברואר-אפריל 2018, למשך תשעה מפגשים. הצוות כלל שתי מנחות (כותבות המאמר), מגשרת תרבותית שתרגמה מטיגריט ואמהרית לעברית ולהפך, ושתי מתנדבות שהפעילו את ילדי הנשים בחדר אחר. מספר המשתתפות היה תשע בסך הכול, ולמפגשים הגיעו לרוב בין חמש לתשע נשים, מרביתן עם ילדיהן.

שלב תכנון הקבוצה

המודל לקבוצה התבסס על קבוצות הדרכה הוריות דומות, פסיכוינוכיות וקצרות טווח, שהתקיימו במסיל"ה בשנים האחרונות. התכנים התבססו על "התכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון" של משרד הרווחה ומשרד החינוך, עם התאמות שנערכו במסיל"ה לאוכלוסיית מבקשי המקלט (התכנית הלאומית, 2018). כל מפגש עסק בנושא אחר הקשור לאימהות, קשר ילד-הורה וחינוך וגידול ילדים בישראל. בין הנושאים שהועברו: תיאוריית הצרכים של מאסלו, תזונה נכונה, סגנונות הורות, חיזוקים ועונשים.

מטרות התכנית והגישות המנחות

ההתערבות הקבוצתית הנוכחית נבנתה מתוך מטרה מוצהרת וראשונית להקנות לאימהות הנמצאות במעבר בין-תרבותי ידע וכלים רלוונטיים לחינוך ולגידול ילדים בישראל, כדי לאפשר להן להעניק טיפול מותאם לילדיהן. מטרות המשנה שנקבעו היו (א) מתן תמיכה ומענה רגשי לאימהות המצויות במעבר תרבותי, בעלות הקשרי חיים מורכבים; (ב) חיזוק תחושת שייכות לקהילה בעלת מאפיינים דומים, עבור נשים שהגיעו ממסורות קהילתיות מלוכדות; (ג) כינון ויצירה של רשתות תמיכה חברתיות, שבהן תתאפשר היעזרות בקבוצת השוות; (ד) התחברות מחודשת וחיזוק הקשרים בין הנשים לבין צוות המרכז.

לשם מתן מענה לכל אלה, עמדו לנגד עינינו בהנחיה הקבוצתית שלוש גישות ערכיות ויישומיות מרכזיות:

1. הגישה הפסיכוינוכית - קבוצה בגישה פסיכוינוכית פועלת בשני מישורים: (א) הקניית ידע וכלים להתמודדות עם מצבים שונים באמצעות חינוך ולמידה; (ב) בניית מסגרת המעודדת התייחסות לרגשות ומהווה מקור תמיכה למשתתפים (יאלום ולשץ, 2006). אלו נעשים תוך לימוד תיאורטי, הקניית מיומנויות תפקודיות וטכניקות לפתרון בעיות, כמו גם בנייה של מסגרת תמיכתית שתסייע למשתתפות בשגרת היום-יום (קליין וולדמן-לוי, 2013).

2. כשירות תרבותית - ניתן להבין כי ישנה שונות תרבותית בין משתתפות הקבוצה - מבקשות מקלט מאריתריאה ומאתיופיה, לבין מנחות הקבוצה - עובדות סוציאליות ישראליות. ניסיונות להתמודד עם השונות התרבותית וליישם את השיח הרב-תרבותי בפרקטיקה של מקצוע העבודה הסוציאלית הביאו להופעתם של מושגים מקצועיים שונים. "כשירות תרבותית" (Cultural Competence), מושג שנטבע והוצג כמשנה סדורה על ידי לום (Lum, 2011), הוא המושג הבולט והנחקר ביותר בתחום. מקובל להתייחס אל הכשירות התרבותית ככוללת שלושה מרכיבים: מודעות תרבותית (לעתים מרכיב זה נקרא גם "עמדות ואמונות"), ידע תרבותי ומיומנויות תרבותיות (Alizadeh & Chavan, 2016).

מודעות תרבותית היא מודעות עצמית של העובדת הסוציאלית למוצאה, למורשת התרבותית שלה ולערכיה התרבותיים, לאמונותיה, לדעותיה הקדומות ולזהותה המעמדית, המגדרית והחברתית - כפי שאלה עשויות להתבטא ביחסים שבניה לבין לקוחותיה (Sue et al., 2001; NASW, 2001; Sue & Sue, 2008).

כמו כן, מדובר במודעותה לתהליכים רגשיים וקוגניטיביים העוברים

לכוון את המשתתפות לדרכים מעשיות יותר להתנהלות מול ילדיהן במצבים שונים.

במהלך הקבוצה נוכחנו לדעת כי קיים פער בין התכנים שהעברנו למשתתפות בנושאים חינוכיים שונים, לבין התגובות שלנו להתנהלות בפועל מול ילדיהן. כך למשל, כשבנה של אחת המשתתפות יצא מ"חדר המשחקים" כשהוא צועק ורוצה את תשומת הלב שלה, היא הושיבה אותו מאחוריה על הכיסא (כך שלא יוכל לזוז) והתעלמה ממנו, וכולנו (המשתתפות ויחידת ההנחיה) שיתפנו עמה פעולה והתעלמנו מכוון. בדיעבד, הבנו שפעלנו במהלך אותו אירוע בדיסוננס למה שלימדנו את האימהות במהלך הקבוצה. הבנו כי זהו חומר לעבודה, שאפשר לעשות בו שימוש ללמידה מעשית בשטח תוך חיקוי, מודלינג ומשוב בזמן האירוע. עקב כך, הקדשנו את המפגשים הבאים ללימוד וליישום של "התערבות חמה": תחילה דנו עם המשתתפות בנושא ההכנה לפרידות (למשל, כאשר מלווים את הילד לגן בבוקר) והדגמנו יחד פרידה סמכותית המכבדת את הילד. עם הגעת המשתתפות למפגשים, הצענו להן ליישם את תהליך הפרידה שלמדנו יחד, ולאחר מכן הצענו משוב (מאתנו ומשאר המשתתפות) לשיפור התהליך בהמשך. התערבויות חמות אלו נמצאו יעילות, והנשים דיווחו על הצלחות בתחום.

הערכת ההתערבות, מסקנות והמלצות

התערבות מקצועית בעבודה סוציאלית מכוונת לשמר ולשפר את רווחת הפונים. כלומר, בתכנון ההתערבות חותרים לבחור בפעולות שיקדמו את הלקוח לקראת השגת התוצאות הרצויות, וכן לבחון באיזו מידה יהיה אפשר לייחס את התוצאות שהושגו להתערבויות שהופעלו (זעירא, 2011; רוזן, אלדן, ברק, רוזניק ושפר, 1989).

בהערכת ההתערבות, נתייחס לשלושה ממדים: הערכת דרך ההתערבות; הערכת תהליך ההתערבות; הערכת התוצאות.

בבחינת הערכת דרך ההתערבות שנבחרה, נראה שאופן ההתערבות, "קבוצה פסיכוינוכית להדרכת הורים במעבר בין-תרבותי הנסמכת על תוכני 'התכנית הלאומית'", נבחר מתוך שיקולים רבים, המשקפים הן את ה"רצוי" והן את צורכי השטח ("המצוי").

הבחירה נסמכה בעיקר על "חוכמת המעשה" (Practice wisdom) - עשיית שימוש בידע המקצועי שנצבר. התבססנו על הניסיון וההצלחות של ארגון מסיל"ה בהפעלת קבוצות דומות (ארזי, שר וויסמן, 2016; רוזן, 2010). נוסף על כך, כפי שעולה מסקירת הספרות, סוג כזה של התערבות הוכח ככלי יעיל לטיפול בבעיות בקרב אוכלוסיות דומות, שיכול לתת מענה למטרות שהוצבו. זוהי "פרקטיקה מבוססת ראיות" (Evidence Based Practice), המבוססת, כפי שמציע רוזן (2010), על מחקרים ועל בחירה בדרכי התערבות שנבחנו אמפירית ומועילותן אוששה. לבסוף, נראה כי גם ה"מצוי" נלקח בחשבון באופן בחירת ההתערבות, שכן קבוצה כגון זו, שהיא קצרת טווח, היא כלי טיפולי יעיל מאוד בהיבט של שיקולי תועלת (זמן/כסף) (Hepworth et al., 2013; Parker & Bradley, 2010).

הערכת תהליך ההתערבות

במסגרת זו נבחן את הגישות המנחות, את הסטינג הטיפולי ואת הטכניקות שהשתמשנו בהן.

הערכת הגישות המנחות

בבחינת הקבוצה הנוכחית לאחר סיומה, הסכמנו כי ישנם יתרונות רבים בהפעלת קבוצות "פסיכוינוכיות" קצרות טווח בארגון מסיל"ה, לאוכלוסיית האימהות שעמה עבדנו. קבוצות מסוג זה עונות הן על הצרכים הפרקטיים של עלות/תועלת בארגון והן על יכולת ההתחייבות של הנשים - העסוקות מאוד בעבודה ובאימהות - לקחת חלק בקבוצה. כמו כן, נראה כי נשים אלו מורגלות פחות בשיתוף הדדי ובדיבור רגשי, ובשל העובדה שהמעטפת הייתה לימודית והדגש הראשוני היה על מענה לצרכים קונקרטיים - התאפשר מרחב בטוח לשיח רגשי יותר. בהתבוננות על האופן שבו החלנו את גישת הכשירות התרבותית

בהתערבות הקבוצתית, ייתכן כי יש מקום לשיפור, ללמידה ולהעמקה. כך למשל, במהלך הקבוצה הבחנו לעתים קרובות בפערים בין התכנים שהעברנו לבין רמת ההבנה של המשתתפות. ייתכן שהפערים נבעו, בין היתר, מכך שהמשתתפות אינן מורגלות בדרכי לימוד "מערביות", כגון הרצאות פרונטליות, אלא באופני למידה שונים, כגון העברה וקבלה של מסרים בדרכים לא מילוליות (שמואל, 2009). העמקה בתחום זה והבנה מראש את האופן שנשים אלו רגילות לרכוש ידע (העמקה במרכיב "הידע התרבותי") יכלה לאפשר התאמות טובות יותר ולאפשר להן להפיק יותר מהקבוצה, ואנו ממליצות ליישם זאת בקבוצה הבאה.

בהקשר זה, ראוי לציין כי גם מהספרות עולה כי כשירות תרבותית איננה מטרה הניתנת להשגה באופן מלא כי אם תהליך מתמשך, מעין התכוונות מתמדת של אשת המקצוע. יתר על כן, ברגע שאשת המקצוע מאמינה כי השיגה כשירות תרבותית, היא הופכת להיות "בלתי כשירה תרבותית", שכן אמונה זו היא עדות לעצירת החקירה המתמשכת בנוגע לתהליכים המתקיימים בסביבתה ולאופן שהם משפיעים עליה (קוריין-לנגר ונדן, 2012; Alizadeh & Chavan, 2016).

באשר לגישת הכוחות, ניתן לומר כי היא אכן באה לידי ביטוי במסגרת הקבוצה. הנשים דיווחו בסיום הקבוצה על ביטחון רב יותר באשר ליכולותיהן האימהיות וכן על העצמה אישית. דוגמה לכך הייתה אחת המשתתפות, שסיפרה באחד המפגשים על דרך התמודדות חדשה שלמדה בקבוצה בנוגע להתנהלות מול ילדה, בניגוד לרכישת מתנות כפתרון מידי וקל להרגעה. חיזקנו אותה מאוד על כך שיישמה את הדברים והקפדנו להשתמש בה כדוגמה לשינוי במפגשים הבאים. בתום הקבוצה, אותה משתתפת סיפרה שהביטחון שרכשה בקבוצה סייע לה גם בהתמודדות מול ילדיה בבית.

הערכת הסטינג הטיפולי

- **הגעה למפגש עם הילדים.** הסטינג האידיאלי לקיום קבוצה הוא מרחב שמבטיח פרטיות וחופש מהפרעות (יאלום ולשץ', 2006). הרציונל לאפשר לילדים להצטרף נבע מהניסיון שיש לארגון עם קבוצות הורים וההבנה שללא פתרון לילדים - לאימהות לא תהיה אפשרות להצטרף. עם זאת, במהלך הקבוצה התגלה כי סידור זה אינו פשוט כלל, ומרבית המפגשים היו רצופי הפרעות שהקשו מאוד את הריכוז וההתמקדות בתכנים.

בעקבות מפגש שהיה כמעט בלתי אפשרי לניהול, ביקשנו מהאימהות שינסו לבדוק פתרון חלופי לילדים. מאז, הן ניסו להיעזר בבני הזוג והייתה לכך השפעה טובה על התהליך הקבוצתי. אנו ממליצות לנהל שיח עם האימהות על החשיבות של מרחב מאפשר ונטול הפרעות, ולבדוק אפשרות לפתרונות חלופיים לילדים כבר מהמפגש הראשון של הקבוצה הבאה. במקביל, אנו מציעות לנסות לשפר את התנאים הפיזיים שבהם מתקיימת הקבוצה.

- **נוכחות המגשרת התרבותית בקבוצה.** תפקידה של מגשרת תרבותית בקבוצה חשוב מאוד לחיי הקבוצה ולתהליכיה, שכן מעבר לעבודת התרגום, היא זו שלמעשה יוצרת את הגשר לקשר בין התרבויות השונות, בין המנחות לבין המשתתפות (אגמון-שניר ושמר, 2016). במקרה שלנו, תפקידה של המגשרת היה מאתגר במיוחד, שכן נדרשה לדבר שלוש שפות במקביל: עברית, טיגרית ואמהרית. במהלך הקבוצה, הבנו עד כמה נכונותה, רמת מחויבותה לתפקיד והאנרגיות שהיא מקרינה חשובות לרוח הקבוצה ומשפיעות עליה, עד כדי כך שהן יכולות להכריע ולקבוע את האופי והמשמעות של המפגשים.

אנו ממליצות לשים דגש על גיוס אקטיבי של המגשרת התרבותית; למצוא כזו שמחזיקה בידע ובניסיון הן עם תרבות הקהילה והן עם התרבות של הארגון ולהפכה לחלק אינטגרלי מיחידת ההנחיה. ניתן לשתף אותה בתהליך בניית המפגשים ולערב אותה בתהליך החשיבה על הקבוצה.

הערכת טכניקות/מתודולוגיות הלמידה

במהלך הקבוצה, עשינו שימוש במגוון מתודולוגיות למידה לשם העברת התכנים והכלים הנוגעים להתפתחות הילדים ולחינוכם. העיקריות שבהן

לשוחח עם נשים ש"הבינו אותן". מלבד אלה, היינו עדות לאופן שבו ההגעה הקבועה למרכז אפשרה התחברות מחודשת וחיזוק הקשרים בין הנשים לבין צוות המרכז, מה שהתבטא הן ברמה הפרקטית והן ברמת הפתיחות הרגשית. נשים שלפני הקבוצה לא היו בקשר רציף עם המרכז החלו להגיע לפגישות פרטניות ולהצטרף לפעילויות נוספות במרכז. בכך התחזקו גם הקשרים החברתיים ונוצרו רשתות תמיכה נרחבות יותר, וכן תחושת השייכות לקהילה ועלייה ברמת הלכידות הקבוצתית בקרב נשים אלו.

הדבר עלה גם מדיווחי הנשים עצמן. מישהי סיפרה במפגש הסיום: "בשבילי, היה כל כך חשוב לראות בכל שבוע את החברות שלי. הן החיים שלי". עברנו יחד בסיני, הגענו יחד לארץ ועברנו כל כך הרבה. עכשיו נזכרתי שהן כמו משפחה". ומשתתפת אחרת ציינה: "זה היה טוב מאוד בשבילי. הכרתי לפני הקבוצה רק את אחת המשתתפות, ועכשיו אני מכירה את כולן ויש לנו מכנה משותף".

תוצאה נוספת - שאמנם לא הייתה מטרה מוגדרת מראש אך בעינינו היא תוצר לוואי חיובי ומשמעותי של ההשתתפות בקבוצה - היא תחושת ההנאה שהנשים חוו במפגש החברתי עם "קבוצת השוות" שלהן. כפי שעלה מדיווחי הנשים ומתצפיות, היה ברור כי מפגשי הקבוצה מקנים להן הפוגה מהיום-יום המורכב. היו הרבה רגעי צחוק והומור בקבוצה, וניכר כי המרחב שנוצר אפשר להן לשבת, ליהנות מהכיבוד שהוגש להן ולשוחח על נושאים יום-יומיים. רגעים אלו היו, ללא ספק, אתגרתא חיובית, ותוצאת לוואי שלדעתנו אינה מובנת מאליה עבור נשים קשות יום אלו. בהקשר זה, חשנו שהקבוצה אפשרה מרחב טיפולי נעים, מכבד ואנושי, וזהו עיקרון טיפולי מרכזי בעבודה עם אנשים שעברו חוויות אשר "הפשיטו" אותם מאנושיותם (הרמן, 1994).

מסקנה והמלצה אחרונה היא ליצור מערך מוסדר ומקיף של הערכת תוצאות - כגון משוברים, העברת שאלונים או ראיונות אישיים עם המשתתפות - כדי לשמר את הידע שנרכש בקבוצות השונות, כך שישמש בסיס להמשך עבודה שיטתית, מחקר, למידה ויישום עתידי. עם זאת, לצד התכנון וההערכה, יש חשיבות רבה לשמירה על גמישות וליכולת לאפשר פתיחות לרעיונות יצירתיים - בהתאם לצורכי הקבוצה ולתכנים שעולים.

מגבלות הנוגעות למפגש הבין-תרבותי

נרצה לתת את הדעת על ההשפעות והמגבלות שיש לפערים המתקיימים במפגש הבין-תרבותי בינינו, המנחות, לבין משתתפות הקבוצה, הן בהיבט המעמד (הן המעמד החוקי והן המעמד החברתי-כלכלי) והן בהיבט התרבותי. הבדלים אלו מייצרים באופן כמעט בלתי נמנע יחסי כוחות, וניתן להניח כי הם משפיעים על הפעלת הקבוצה ועל תהליך הערכת ההתערבות ועשויים לייצר מגבלות והטיות שונות.

כך למשל, עלה בנו תסכול כאשר חשנו כי התכנים שהעברנו לא הובנו במלואם. תסכול זה העלה בנו שאלות אתיות ומוסריות לגבי הצורך להעביר תכנים ש"מדברים" בשפה כה שונה מזו שמורגלות בה המשתתפות, וברגעים אלו חשנו שאנו מגיעות מעמדה פטרונית, שיפוטית וכליודעת כלפי המשתתפות.

בנושא זה דנו רבות בינינו וכן בהדרכה, ולבסוף הצלחנו ליישב את הקושי. הבנו שבמקרה זה ישנו צורך ברור בהקניית הכלים הללו, מכיוון שמעורבים ילדים חסרי ישע ויש לוודא שהם מקבלים את הטיפול והחינוך המותאמים ביותר עבורם, כאלה הלוקחים בחשבון גם את הסביבה שהם חיים בה. כמו כן, הבנו שעבודה מותאמת תרבות דורשת למידה מורכבת, ושמעבר ללמידת התרבות שעמה אנו עובדות יש להבין את האופן שהנשים מהתרבויות הללו מתקשרות, פועלות ותופסות את העולם.

היו לימוד תכנים עיוניים, "התערבויות חמות" בשטח, משחקי תפקידים ושיתופים הדדיים. באופן כללי, מתוך ההתנסות בכל הטכניקות הללו, נראה כי התכנים שהעברנו באופן פרונטלי ומילולי היו קשים יותר להבנה וליישום מאשר טכניקות הלמידה הפעילה שעשינו בהן שימוש, כפי שצוין קודם לכן. על כן, אנו ממליצות לעשות שימוש מרבי בטכניקות של למידה פעילה כגון משחקי התפקידים - טכניקה שהוכחה כדרך מוצלחת מאוד ללמידה, לחיקוי ולמודלינג וכן שימשה כ"הפוגה קומית" בקבוצה.

הערכת תוצאות ההתערבות

הערכת התוצאות בוחנת את המועילות של תכנית ההתערבות ואת המידה שסייעה למשתתפות להתקדם לעבר פתרון הבעיות שהוגדרו במסגרת הערכת המצב או להשיג את התוצאות הרצויות (ארזי, שר וויסמן, 2016). במסגרת הערכת התוצאות, נתייחס למטרות שהוצבו לתכנית ההתערבות הנוכחית ונסה לבחון אילו מהן הושגו, אילו לא הושגו, ובאיזה אופן הועילו למשתתפות.

המטרה המוצהרת והראשונית הייתה, כפי שציינו, הקניית ידע וכלים הרלוונטיים לחינוך ולגידול ילדים בישראל לאימהות הנמצאות במעבר בין-תרבותי, כדי לאפשר להן להעניק טיפול מותאם לילדיהן. מטרה זו נגזרה הן מבקשתן הישירה של המשתתפות והן כמטרה מוסכמת ורצויה על נשות המקצוע שעבדו אתן (Hepworth et al., 2013). נראה כי מטרה זו הושגה.

ראשית, דיווחים ישירים של הנשים, הן במהלך הקבוצה והן במפגש הסיכום, העידו באופן מובהק על רכישת ידע כזה ועל שינוי באופן שהן מטפלות בילדיהן. כך למשל, אחת המשתתפות, אם לשני בנים (3.5 ו-1.5), סיפרה על שינוי שערכה בעקבות ידע וכלים שרכשה במפגש הקודם. לדבריה, בנה הגדול נוהג להשאיר את עצעו מבלגנים, ולמרות ניסיונותיה לשנות זאת, לא נחלה הצלחה. לאחר שעשתה שימוש בכלים שנלמדו במפגש הקודם, שעסק בחיזוקים חיוביים, סיפרה שחוותה לראשונה שינוי ממשי בהתנהגותו והחלה לעשות שימוש תכוף בכלים אלה. משתתפת נוספת ציינה לאורך הקבוצה: "המפגש על המזון היה חשוב מאוד. למדתי שבעצם מה שאני גדלתי עליו (=אינג'רה וקמח טף) הוא בעצם טוב לגוף, וש'מנה חמה' ומיץ מנגו זה לא בריא למרות שזה פרי". קול נוסף שנשמע במפגש הסיכום של הקבוצה: "קיבלתי כלים ללמוד איך להרגיע את הילדים בלי ל'שחד' במתנות".

מתצפיות שלנו על משתתפות הקבוצה והשינוי שעברו במהלכה, נראה כי לאורך הקבוצה גדל היקף הידע על אודות התפתחות הילד וצרכיו וגברה היכולת לעשות שימוש במגוון הכלים שנלמדו. הבחנו בזאת סביב "התערבויות החמות" בשטח, למשל, שאפשרו לנו ללוות את האימהות בתהליך למידה אקטיבי ולתצפת על השינויים שנערכו בפועל. כמו כן, ב"חידון הסיכום" שערכנו במפגש האחרון ניכר מתשובות הנשים כי חלק מהתכנים השתרשו.

מתוך ליקוט תגובותיהן של הנשים והתבוננות בתהליכים שהתקיימו בקבוצה, ניתן, לדעתנו, להעריך כי גם מטרות המשנה הושגו. למשל, בבחינת הקבוצה והתהליכים שעברה ניתן לראות כי נוצרה אפשרות הקשבה לחוויית האימהות המורכבת של נשים אלו, תוך התייחסות להקשרי החיים ולהצטלבויות השוליים. הקשבה זו אפשרה מתן מענה לחלק ניכר ממטרות המשנה: מתן תמיכה ומענה מכיל ומאפשר, חיזוק תחושת השייכות וכן כינון וחיזוק רשתות התמיכה בין הנשים.

דוגמה טובה לכך היא שיח ספונטני משמעותי שנוצר בקבוצה בעקבות פטירתה של חברתן (שלא הייתה חלק מהקבוצה) מגידול בראשה. המרחב שנוצר אפשר הקשבה לנשים כיחידות וכקבוצה וחישיפה של רגשותיהן. במפגש הבא, הנשים סיפרו שהשיחה הקלה עליהן וששמחו על האפשרות

תסכול זה העלה בנו שאלות אתיות ומוסריות לגבי הצורך להעביר תכנים ש"מדברים" בשפה כה שונה מזו שמורגלות בה המשתתפות, וברגעים אלו חשנו שאנו מגיעות מעמדה פטרונית, שיפוטית וכליודעת כלפי המשתתפות

מגבלה אפשרית נוספת מתייחסת להיבט הריצוי של המשתתפות, המשפיע על אופן ההתייחסות לעדויותיהן על הצלחת הקבוצה. כאמור, אחד המדדים העיקריים להערכת התוצאות היה דיווחיהן הישירים של המשתתפות במהלך הקבוצה ובסיומה. אנו מאמינות כי לא מן הנמנע שיחסי הכוחות המוכּנים הקיימים בינינו, המנחות, למשתתפות, השפיעו על דיווחיהן, קל וחומר כשאחת המנחות היא העו"סית הקבועה שלהן, שלאחר תום הקבוצה ממשכה בקשר רציף עמן.

מלבד אלה, נרצה להתייחס בהקשר של המפגש הבינ-תרבותי לעבודת התרגום ולנוכחותה של המגשרת התרבותית בקבוצה. סימון (Simon, 1996) הגדירה כי פעולת התרגום היא "מעשה פרשני ויצירתי אשר מייצר משמעות" (p. 34). הרציונל של תרגום הנאמר בקבוצה לשפות האם של המשתתפות היה כי מעבר לרצון שהתכנים יובנו במלואם, המשתתפות "ירגישו בבית" ויטיבו לתאר את עצמן ואת חוויותיהן כשהן עושות שימוש בשפתן הן. כמו כן, הערכנו שהשימוש בשפת האם ישפיע על יחסי הכוחות בקבוצה ויפחית את תחושת הנחיתות של הנשים אל מול המנחות (רפפורט ואחרים, 2007). עם זאת, ברור שלעבודת תיווך כזו ישנן גם "תופעות לוואי", כגון אובדן האוטנטיות במידה מסוימת ופוטנציאל לשינוי המשמעות של הדברים בהתאם לגישתה ולתפיסת עולמה של המגשרת התרבותית עצמה.

קשה להעריך ולמדוד את מידת ואופן ההשפעה על הקבוצה שהיו לתרגום שלה, אולם אין לנו ספק כי זהו גורם משפיע ומעצב שאין להתעלם ממנו. למשל, אנו מאמינות שהעובדה ששפת האם של המגשרת היא טיגרית, ובאמהרית שליטתה טובה פחות, אפשרה לה להעביר את התכנים של המשתתפות האריתראיות באופן אותנטי, עמוק ומלא יותר מאשר את אלו של המשתתפות האתיופיות.

סיכום

במאמר זה תיארו וניתחנו תהליך התערבות קבוצתית שביצענו עם אימהות שורדות סחר ועינויים מסיני, במרכז הארצי לטיפול בשורדי עבדות וסחר בבני אדם של מסיל"ה; משלב ההחלטה על הקמת הקבוצה, סקירת הצרכים והקשיים של אוכלוסיית היעד, תהליך ההתערבות עצמו וכן הערכת תהליך ההתערבות ותוצאותיו.

מתוך ההתנסות הנוכחית, הגענו למסקנות הנוגעות לאפשרויות ייעול של תכנית זו בעתיד. אחת התובנות המשמעותיות עבורנו היא שהידע שחשבנו שיש לנו על האוכלוסייה אומנם נכון ורלוונטי, אך יש לעדכנו, להעמיקו ולהרחיבו כדי לדייק תכניות התערבות דומות בהמשך. עבודה סוציאלית בחברה מרובת-תרבות היא מאתגרת, ועליה להמשיך להתפתח ולא לקפוא על שמריה.

בנימה אישית, הנחיית הקבוצה הייתה חוויה משמעותית עבורנו, מן הבחינה האישית והמקצועית. זאת הן בשל העובדה שהתחברנו ל"CO" ללא היכרות מוקדמת בינינו ולמדנו להכיר זו את זו ולעבוד זו עם זו תוך כדי הקבוצה, הן בשל העובדה שזו הייתה לנו הפעם הראשונה של הנחיית קבוצה כזו, והן בשל המפגש העוצמתי עם הנשים.

רשימת המקורות

- אגמון שניר, ח', ושמר, א' (2016). כשירות תרבותית בעבודה קהילתית. ירושלים: השירות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- א.ס.א. (2016). נייר עמדה: נשים מבקשות מקלט בישראל - פגיעות, מנוצלות וללא סיוע מהרשויות. עמותת א.ס.א. נדלה מתוך: <http://assaf.org.il>
- א.ס.א. (2017). נייר עמדה: מבקשות מקלט קרבנות סחר ועינויים בסיני. עמותת א.ס.א. נדלה מתוך: <http://assaf.org.il>
- ארזי, ט', שר, נ', וויסמן, (2016). תכנון התערבות עם משפחות: סקירת ספרות, לקחים ותובנות. ירושלים: אגף תכנון, מחקר והכשרה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- גדרון, י' (2014). "הרי אנחנו בני אדם", תמונת מצב - א.ס.א. עמותת א.ס.א. נדלה מתוך: <http://assaf.org.il>
- דביר, נ', אלוני, נ', והררי, ד' (2010). העצמה חינוכית לילדים פליטים ומהגרי עבודה

בתל-אביב: דיאלקטיקה של השתלבות ורבי-תרבותיות: דו"ח מחקר. תל-אביב: המכון לחינוך מתקדם, מכללת סמינר הקיבוצים.

דו"ח מבקר המדינה, (2018). דו"ח שנתי 68, בפרק "הטיפול במבקשי מקלט מדיני בישראל". ישראל: משרד הפנים - רשות האוכלוסין וההגירה, עמ' 1465-1419.

דרורי-אברהם, ע' (2016). נטושות - מבקשות מקלט חד הוריות בישראל. עמותת א.ס.א. נדלה מתוך: <http://assaf.org.il>

הקר, ד', וכהן, א' (2012). דו"ח מחקר - המקלטים בישראל לנשים ולגברים שורדי סחר בבני אדם. אוניברסיטת תל-אביב ומוקד סיוע לעובדים זרים.

הרמן, ג' ל' (1994). טראומה והחלמה. תל-אביב, ישראל: עם עובד.

התכנית הלאומית (2018). האתגר - התכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון. מאגר התכניות לילדים ונוער בסיכון. משרד הרווחה והשירותים החברתיים. נדלה מתוך: <http://www.molsa.gov.il>

זעירא, ע' (2011). הטמעה של תהליכי הערכה שיטתית בפרקטיקה ישירה של עובדים סוציאליים. ביטחון סוציאלי, 85, עמ' 49-70.

זעירא, ג', ומשה, נ' (2015). סוגיות בהעסקה של זרים בישראל. מרכז המחקר והמידע, הכנסת. נדלה מתוך אתר הכנסת: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03562.pdf>

יאלום, א', ולשץ, מ' (2006). טיפול קבוצתי, תיאוריה ומעשה. ירושלים: כנרת הוצאה לאור.

כהן, ב' (2000). "גישת הכוחות בעבודה סוציאלית", חברה ורווחה, כ, עמ' 291-300. מאיר, י', וסלואן, מ' (2016). דו"ח מחקר: מיפוי התנאים ההתפתחותיים ב"מחסני הילדים". תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.

מוצפייה-אלה, פ' (2007). לקרוא את כל הוקס בישראל: פמיניזם ודיקלי, חשיבה ביקורתית ואחוות האחיות החדשה. בתוך: נ' ינאי, ת' אלואר, א' לובין, וחו' נווה (עורכות), דרכים לחשיבה פמיניסטית: מבוא ללימודי מגדר (עמ' 581-618). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

מסיל"ה (2017). מסיל"ה - דו"ח שנתי 2017. תל-אביב-יפו.

פרק, א', ופלד, ע' (2011). חויית אימהותן של נשים אשר נסחרו לתעשיית המין בישראל. חברה ורווחה, לא(1), עמ' 29-60.

צוקרט, ה' (2015). מרכז יום לשורדי ושורדות סחר ועבדות במסיל"ה. מידעו"ס, 78, עמ' 38-42.

קורין-לנגר, נ', ונדן, י' (2012). עבודה סוציאלית בחברה מגוונת ומרובת תרבותיות. בתוך: מ' חובב, א' לונטל וי' קטן (עורכים), עבודה סוציאלית בישראל (עמ' 506-526). תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

קליין, מ', וולדמן-לוי, ע' (2013). חוכמת המעשה: קבוצת הורות לנשים שנחשפו לאלומות במשפחה ושוהות במקלט. חברה ורווחה לג(2), עמ' 331-345.

קורמירנו, מ', וקומס, מ' (2012). הצטלבות מיקומי שוליים: מסגרת מושגית לפרקטיקה של עבודה סוציאלית פמיניסטית עם נערות. חברה ורווחה, לב(3), עמ' 347-374.

רבינוביץ, מ' (2010). קורבנות ניצול למטרות מין ועבדות בקרב המסתננים ומבקשי המקלט בישראל. מרכז המחקר והמידע, הכנסת. נדלה מתוך אתר הכנסת: <http://m.knesset.gov.il/Activity/Info/MMM/Pages/document.aspx?docId=40bd8d55-f7f7-e411-80c8-00155d010977&businessType=1>

רוזן, א' (2010). אתגרים ביישום עבודה סוציאלית מבוססת עדויות. חברה ורווחה, לו(1), עמ' 49-73.

רוזן, א', אלדן, נ', ברק, ד', רוזניק, ד', ושפר, נ' (1989). עבודה סוציאלית שיטתית ומתוכננת: מסגרת מושגית ותדריך ליישום. ירושלים: אלכ"א.

רל"א (2016). לא קורבנות פאסיביים (דו"ח, נובמבר 2016). רופאים לזכויות אדם. נדלה מתוך: <http://cdn3.phr.org.il/wp-content/uploads/2016/11/not-passive-victims-hebrew-phri-report.pdf>

רפפורט, ת', ולומסקי-פדר, ע', עם קפלן, י' צ', קונצמן, ע' ולרנר, י' (2017). לדבר בשפתם? זרות, בית ויחסי כוח בריאיון עם מהגרים. מגמות, מד(4), עמ' 636-654.

שמואל, נ' (2009). "את אבא אין מאשימים כפי שאת השמיים אין חורשים". עט השדה: כתב עת של מיד"א, מרכז ידע אשלים, 3, עמ' 36-40.

שמר, א' (2010). תדריך התכנית הביתית לאימהות עולות/ במעבר תרבותי. התכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון. ירושלים: משרד הרווחה, מרכז גוונים בקהילה.

Alizadeh, S., & Chavan, M. (2016). Cultural competence dimensions and outcomes: A systematic review of the literature. *Health and Social Care in the Community*, 24(6), e117-e130. doi: 10.1111/hsc.12293

מכון ברקאי

המרכז להכשרת מטפלים
זוגיים, משפחתיים ונרטיביים

לימודי טיפול משפחתי זוגי

להסמכה ע"י האגודה לטיפול זוגי ומשפחתי

- מסלול תיאורטי-מעשי מקיף (תלת-שנתי)
- מסלול תיאורטי מקיף (דו-שנתי)
- ניתן לבחור מסלול חלקי חד-שנתי או קורסים ספציפיים

מסלול בפסיכותרפיה נרטיבית

הרחבה בטיפול זוגי למטפלים מנוסים

ההרשמה לשנה"ל 2019/20 - כעת

★ פגישת היכרות והתיעוצות ללא תשלום
★ הנחה להרשמה מוקדמת

מכון ברקאי הינו מהחלוצים והמובילים בתחום הטיפול המשפחתי-מערבתי בישראל, בעבודה קלינית ובהכשרת מטפלים ומדריכים. אנו פועלים לקידום גישות עכשוויות בטיפול, מקיימים קשרים הדוקים עם מכונים ומטפלים מובילים בעולם, ומביאים ארצה מומחים להעברת השתלמויות. חברי צוות המכון מלמדים גם באוניברסיטאות ובמרכזים משפחתיים ונרטיביים בארץ ובח"ל ומרצים בכנסים בינלאומיים.

מכון ברקאי מוכר ע"י האגודה הישראלית לטיפול זוגי ומשפחתי כמוסד הכשרה בקטגוריה א'

האדם אינו הבעיה. הבעיה היא הבעיה

03-684-2600 www.barcai.co.il

מכון ברקאי - רחוב שארית ישראל 37, תל אביב barcai@barcai.co.il

עבודה סוציאלית
בחברה מגוונת-תרבותית
בעידן הפוסט-מודרני

Blackwell, D. (2005) *Counselling and psychotherapy with refugees*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Drozdek, B., & Wilson, J. (2004). Uncovering: Trauma-focused treatment techniques with asylum seekers. In B. Drozdek & J. Wilson (Eds.), *Broken spirits: The treatment of traumatized asylum seekers, refugees, war and torture* (pp. 243-276). New York: Brunner-Routledge.

Ghebrezghiabher, H. M., & Motzafi-Haller, P. (2015). Eritrean women asylum seekers in Israel: From a politics of rescue to feminist accountability. *Journal of Refugee Studies*, 28(4), pp. 570-594.

Green, J. W. (1999). *Cultural awareness in the human services* (3rd edition). Boston: Allyn and Bacon.

Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Dewberry Rooney, G., & Strom-Gottfried, K. (2013). *Direct social work practice: Theory and skills* (9th Ed.). Brooks/Cole, Belmont, CA.

Ilan, R. (2016). *The connection between traumatic life events and mental health among Eritrean asylum seeker mothers and its influence on their children* (Unpublished master's thesis). The Gershon H. Gordon Faculty of Social Sciences, Tel-Aviv University.

Khawaja, N. G., & Milner, K. (2012). Acculturation stress in South Sudanese refugees: Impact on marital relationships. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(5), pp. 624-636.

Klein, R., & Schermer, V. L. (2000). Introduction and overview: Creating a healing matrix. In R. Klein and V. L. Schermer (Eds.), *Group psychotherapy for psychological trauma*, (pp. 3-46). New York, London: The Guilford Press.

Lavie-Ajayi, M., & Slonim-Nevo, V. (2017). A qualitative study of resilience among asylum seekers from Darfur in Israel. *Qualitative Social Work*, 16(6), pp. 825-841. <https://doi.org/10.1177/1473325016649256>

Li, X., Huang, X., Tan, H., Liu, A., Zhou, J., & Yang, T. (2010). A study on the relationship between posttraumatic stress disorder in flood victim parents and children in Hunan, China. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 44(6), pp. 543-550.

Lum, D. (Ed.) (2011). *Culturally competent practice: A framework for understanding diverse groups and justice issues* (4th edition). Belmont, CA: Brooks/Cole.

Nakash, O., Langer, B., Nagar, M., Shoham, S., Lurie, I., & Davidovitch, N. (2015). Exposure to traumatic experiences among asylum seekers from Eritrea and Sudan during migration to Israel. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 17, pp. 1280-1286.

NASW national committee on racial and ethnic diversity (2001). *NASW standards for cultural competence in social work practice*. Washington, D.C: NASW.

Parker, J., & Bradley, G. (2010). *Social Work practice: Assessment, planning, intervention and review*. Sage, London.

Rabkin, J. G. (1993). Stress and psychiatric disorders. In: L. Goldberger & S. Breznitz (Eds.), *Handbook of stress: Theoretical and clinical aspects* (pp. 477-495). New York: Free Press.

Simon, S. (1996). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. London: Routledge.

Simons, R. L., Lorenz, F. O., Wu, C. & Conger, R. D. (1993). Social network and marital support as mediators and moderators of the impact of stress and depression on parental behavior. *Developmental Psychology*, 29, pp. 368-381.

Sue, D. W., Bernier, J. B., Durran, M., Feinberg, L., Pedersen, P., Smith, E., & Vasquez-Nuttall, E. (1982). Position paper: Cross-cultural counseling competencies. *The Counseling Psychologist*, 10, pp. 45-52.

Sue, D. W., & Sue, D. (2008). *Counseling the culturally diverse: Theory and practice* (5th edition). New York: John Wiley & sons.

Tucker, S. (2011). Psychotherapy groups for traumatized refugees and asylum seekers. *Group Analysis*, 44(1), pp. 68-82.

White, M. (2004). Working with people who are suffering the consequences of multiple trauma: A narrative perspective. *International Journal of Narrative Therapy and Community Work* 1(1), pp. 45-76.

Yan, M. C., & Wong, Y. R. (2005). Rethinking self-awareness in cultural competence: Toward a dialogic self in cross-cultural social work. *Families in Society*, 86(2), pp. 181-188. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.2453>